

ADAM BŽOCH: Konverzácia a európska literatúra [Conversation and European literature]

Bratislava: Európa, 2023. 424 s. ISBN 978-80-8237-027-3

DOI: 10.31577/WLS.2024.16.3.14

© Institute of World Literature

Slovak Academy of Sciences

© Peter Zajac 2024

Licensed under CC BY-NC-ND 4.0

Bžochove armatúry

V práci Adama Bžocha o Walterovi Benjaminovi, ktorú neskôr publikoval knižne pod názvom *Walter Benjamin a estetická moderna* (1999), šlo o všeličo, ale v základe o armatúry. Pravdupovediac, nebolo mi vtedy celkom jasné, prečo sa mu zdal pojem armatúra taký dôležitý, že mu venoval toľko pozornosti, ale kvalita samotnej práce bola taká nespochybniteľná, že som o tom priveľmi neuvažoval. Trochu podobný pocit som mal aj pri čítaní monografií *Psychoanalýza na periférii* (2007), *Človek v dejinách: Johan Huizinga a humanitné vedy* (2018), ako aj najnovšej monografie *Konverzácia a európska literatúra*; tu mi však pomohol pojem *scény kultúry*, ktorý patrí do novej poetiky. Sú to totiž práve scény kultúry ako poetika festivít alebo poetika liminality, prechodov a hraníc, ktoré sú kľúčovými pojmami výskumu novej poetiky.

Jednoducho povedané, až pri *Konverzácii a európskej literatúre* som si naplno uvedomil, že jadro Bžochovho kultúrnohistorického výskumu a jeho armatúru tvorí práve spomínaný pojem. V rámci novej poetiky pritom nie je u Bžocha ústredným pojem novej poetiky textu (tu si vystačí s vcelku štandardnými pojmami) a nezaobrá sa ani pojmom poetiky udalosti (čo je naozaj originálne nová oblasť poetiky), ale jej celkom špecifickej časti scén kultúry, hoci ju tak nikde nepomenúva. No o scény kultúry fakticky Adamovi Bžochovi ide v celom doterajšom výskume. Je to dôležité povedať, lebo ide o svorník jeho vedeckej práce, ktorý ju situuje do centra aktuálneho humanitného výskumu. Bžoch sa neorientuje na výskum jednej národnej kul-

túry či literatúry – aj jeho kniha o konverzácii sa týka európskych literatúr a kultúr a európskej literatúry a kultúry v jej rozličných obdobiach –, ale celého súboru kultúry v jej premenlivých formách a podobách. Netýka sa len výskumu literatúry, ale vždy literatúry zasadenej do kultúry. A nezaobrá sa len centrálnymi európskymi kultúrami, ale aj ich perifériami, ako je to pri monografii *Psychoanalýza na periférii*, ktorá sa dotýka dejín psychoanalýzy na Slovensku. Tá má, tak ako mnohé iné javy v slovenskej kultúre, periférnu podobu, čo u Bžocha neznamená principiálnu diskreditáciu, ale jednoduchý fakt, že aj na periférii (z hľadiska západnej civilizácie by sme povedali na kraji sveta) sa odohrávajú zaujímavé a dôležité procesy, ktoré sa najčastejšie usilujeme nacionalizovane povýšiť, namiesto toho, aby sme sa ich usilovali pochopiť a porozumieť im. Okrem toho sa netýka len umeleckej literatúry, ale kultúry v najširšom zmysle slova, vedenia, svedectva, všetkých foriem kultúrnych udalostí a ich multikultúrnych javov medzi písmom a telom, písmom a obrazom, písmom a zvukom, písmom a priestorom, performatívnych aktivít, ich manifestovaných a latentných foriem a kontroly (forklúzie, vytesňovania).

Vzápätí po tomto tvrdení sa však treba pristaviť pri pojme armatúry. Armatúra je štepny pojem. Hovoríme o armatúre strojov, potrubí, batérií, ako aj o armatúre ako výstuži, v počítačovej grafike, v architektúre, v reštaurátorstve či o náročnej armatúre, drôtenej výstuži správkou z umelého kameňa. U Adama Bžocha znamená armatúra scén kultúry aj výstuž jeho celoživotného pohybu v kultúre.

Adam Bžoch s nami konverzuje

Autor ponúka vo svojej najnovšej monografii *Konverzácia a európska literatúra* množstvo charakteristík konverzácie a stálo by za to urobiť ich zoznam. Pre potrebu tejto recenzie však musí postačiť jeho formulácia z kapitoly „Konverzácia ako predmet interdisciplinárneho výskumu“: „Ciele konverzácie sú čisto ľudské v najvšeobecnejšom a najširšom (a možno aj v tom najevidentnejšom a najbanálnejšom) význame slova ‚ľudskosť‘, ktorý je spätý nielen so subjektivitou, ale aj s človekom ako osobou; popri zisťovaní prípadne overovaní evidentných faktov (opäť: konverzačné lexikóny a konverzačné príručky) vytvára konverzácia spontánne priestor pre širšie – nie však bezvýhradne hlbšie – spoznávanie a vzájomné rešpektovanie špecifiky hovoriacich; predpokladá a aktívne využíva zvnútornené poznatky etikety, najmä slušnosť, komunikačnú zbehlosť a interpersonálnu prispôsobivosť, no zároveň kladie nároky aj na štýl v zmysle vonkajšej formy prejavu hovoriacich subjektov“ (12).

Hádám najvoľnejšiu formuláciu však podal Adam Bžoch v rozhovore s Tinou Čornou pre *Knížnú revue*: „Možnosti civilizovania konverzačného styku písaným slovom, ale aj obrazom či hudbou nepoznajú nijaké žánrové hranice. Veď si len spomeňme na umelecké vernisáže, na ktorých sa neformálne diskutuje, alebo na tanečnú hudbu, ktorej úlohou bolo aspoň kedysi viesť k ušľachtilému medziludskému správaniu. Samotný tanec, podobne ako záhrada alebo hra sú historickými vyjadreniami, ale na druhej strane aj peknými metaforami konverzácie ako spoločensky oblažujúceho styku“ (č. 6, 2024, 6).

Ja by som pridal ešte jednu formuláciu kultúrneho historika Jana Assmanna, ktorý vychádza z pojmu *hypolepsa*. Odvoláva sa naňho aj Adam Bžoch (33), aj keď v trochu inej súvislosti. Assmann pokladá hypolepsu za figúru približovania sa pravde a túto definíciu najlepšie spĺňa práve konverzácia ako forma styku, pri ktorej nekomunikujeme intuitívnymi zážehmi ani hotovými pojmovými tvarmi, ale obkružujeme náš dialogický alebo polylogický styk v nejakej predmetnej

situácii a vo vymedzenom prostredí, až kým neprídeme k nejakej, často len veľmi približnej a nehotovej formulácii.

Zaujímavý je tu samotný Bachtinov pojem dialógu (14), ktorý autor monografie spomína povedľa Mukařovského pojmu dialógu (295), no netreba zabudnúť na to, na čo poukazuje aj Bžoch, že Bachtinove karnevaly sú travestijné, nevytvárajú spoločenskú kohéziu, sú scénami kultúry nevoľných ľudí, ktorý si raz za rok prevrátia svet a stávajú sa na ten deň slobodnými, aby potom boli celý rok znovu neslobodní.

Formy konverzácie

Adam Bžoch bol vždy dôkladným autorom. Aj v tejto monografii nás sprevádza všetkými možnými formami a zákutiami európskej konverzácie, pričom konverzáciu pokladá za kultúrnu formu aj preto, že je záležitosťou styku medzi mužmi a ženami. Spomína okrajovo príbehy z *Tisíc a jednej noci*, nespomína Goetheho *Výberové príbuzenstvá*, kde ženy a muži čítajú, píšú a konverzujú, až sa ukonverzujú k smrti. Konverzačný vzťah medzi mužmi a ženami nie je však len emocionálny a erotický, ale aj poznávací a pomenúvací. A nie je len kognitívny alebo halucinačný, nielen bdely alebo limbický, ale aj snový a, samozrejme, aj vedomý a nevedomý. Má rozmanité podoby: príbehov z talianskeho *Dekameronu*, nizozemskej, francúzskej a anglickej dvorskej a nemeckej meštianskej konverzácie. Z tohto hľadiska je zaujímavá kapitola o ruskej nemožnosti konverzácie, ktorú prečítal ako jednu zo základných ruských vlastností z hľadiska európskej inakosti.

Práve z tohto hľadiska možno potom konverzáciu prekvapujúco opísať ako jednu z kľúčových vlastností západnej civilizácie, ako list z Poeovej poviedky *Ukradnutý list*, ktorý nikto nevidí práve preto, že je uložený na najnápadnejšom mieste, kde ho nikto neočakáva.

Vladimír Macura a Božena Němcová

Adam Bžoch vzdal hold nielen Božene Němcovej a jej otvorenej forme konverzácie, ale pre nás najmä Vladimírovi Macurovi, ktorý položil v podstate celý základ českej novo-

dobej kultúry na konverzácii ako ludickom princípe, a to nielen v kľúčovej monografii *V znamení zrodu* (1983), ale aj v súbore fejtónov *Masarykovy boty a jiné semi(o)fejetony* (1993). Jeho česko-slovenský variant je tu veľmi pôvabný, lebo sa zakladá na mužsko/českej-žensky/slovenskej konverzácii, takže knihu Adama Bžocha môžeme chápať nielen ako príspevok k česko-slovenskej kultúrnej, ale aj erotickej konverzácii.

Slovenské spoločenstvo družnosti

Spoločenstvo družnosti slovenských romantikov pestovalo kultúru konverzácie špecifickým spôsobom. Pod egidou Ľudovíta Štúra spájalo v sebe dve konverzačné stratégie. Hore, na hrade Devín adorovalo v roku 1836 vysokú kultúru národnej konverzácie a disciplinácie; dole, v hostinci pod hradom Devín pestovalo meštiansku formu konverzácie pri jedle a pití, a to všetko sprevádzalo robenie dlhov ako zvláštny prvok uhorskej konverzačnej kultúry.

Nie celkom odlišne prebiehala konverzácia družnosti v slovensko-českom spoločenstve v roku 1841 pri plavbe českých vlastencov a vlasteniek združených okolo Bohumily Rajskej. Spájala v sebe kulinárnu formu jedenia a pitia počas plavby na Dunaji z Viedne do Prešporku, spoločnú túru so spevom na Červený kríž a Kozí vrch, spojenú s hodovaním v miestnych hostincoch, hybridne prepojenú s písanou formou výmeny listov medzi Bohumilou Rajskou a Ľudovítom Štú-

rom s vysokou témou vlasteneckej romantiky u jedného aj u druhej. Tu sa na scéne kultúry najvhodnejšie skĺbil slovenský a český spôsob romantickej konviviality s uhorským životným štýlom. Nemal síce povahu dvorskej konverzácie (chýbal dvor) ani finančné zázemie meštianskej kultúry a študentskej bojovej gymnastiky, ktorú by rád pestoval Ľudovít Štúr, ba ani hry na krásny život podľa Heleny Lorencovej (chýbali finančné zdroje a krásny život), ale v každom prípade to bola meštianska forma scén kultúry a konverzácie, tak ako ňou boli všetky formy scény kultúry od konverzácie medzi Van Stiphoutom a Reném v Bajzovom románe *René mládenca príhody a skúsenosti cez romantické formy konviviality po moderne ironické hry u Timravy v novele Nemilí*, kde má ludickú podobu živých obrazov kartovej hry alebo v poviedke *Štvorylka* u Janka Jesenského, kde má konverzácia v zmysle scén kultúry formu tanečnej výmeny pozícií. Stopy modernej konverzácie by sme napokon našli v takmer každom diele slovenskej literatúry 20. a začiatku 21. storočia. Adam Bžoch ju vyznačuje, načrtáva jej obrysy, ale analýza čaká na kultúrnohistorické spracovanie slovakistov a slovakistiek.

PETER ZAJAC

emeritný vedecký pracovník

Ústav slovenskej literatúry SAV, v. v. i.

Bratislava

Slovenská republika